

Ochrona zbiorów bibliotecznych

praca zbiorowa pod redakcją
Ryszarda Nowickiego
Joanny Gomoliśzek
Katarzyny Wodniak

Bydgoszcz 2016

Komitet Redakcyjny

Jarosław Burczyk (przewodniczący)
Zygmunt Babiński, Grzegorz Domek, Grzegorz Kłosowski, Bernard Mendlik,
Piotr Siuda, Małgorzata Święcicka, Ewa Zwolińska, Grażyna Jarzyna (sekretarz)

Recenzent

dr hab. Anna Kamler, prof. Uniwersytetu Warszawskiego

Redaktor

Jagna Urbańska

Projekt okładki

Ryszard Nowicki

Na okładce

Sitting on History, Bill Wodrow, British Library, London

Fot. Ryszard Nowicki

The Cover Designer expresses his appreciation to the British Library
for permission to use the photograph.

Układ typograficzny, łamanie

Piotr Kozuchowski

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego
Bydgoszcz 2016

Utwór nie może być powielany i rozpowszechniany w całości ani we fragmentach
bez pisemnej zgody posiadacza praw autorskich

ISBN 978-83-8018-118-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego

(Członek Polskiej Izby Książki)

85-092 Bydgoszcz, ul. Ogińskiego 16

tel./fax 52 32 36 755, 32 36 729, e-mail: wydaw@ukw.edu.pl

<http://www.wydawnictwo.ukw.edu.pl>

Rozpowszechnianie: 52 32 36 730, e-mail: jarno@ukw.edu.pl

Poz. 1720. Ark. wyd. 15,2

Spis treści

Wprowadzenie	7

I – Przeszłość

Tomasz Stolarczyk

Ochrona zbiorów w bibliotekach bernardyńskich, dominikańskich, jezuickich i paulińskich w XIII–XVIII w. w świetle ustawodawstwa zakonnego	11

Maria Otto

Regulamin biblioteczny jako narzędzie ochrony zbiorów historycznych na przykładzie Polskiej Akademii Nauk Biblioteki Gdańskiej	23

Ewa Goumissi

Ochrona książek i rękopisów w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Lwowie w latach 1900–1939	35

Piotr Lewkowicz

Zagadnienia ochrony zbiorów bibliotecznych na łamach polskiej literatury fachowej w okresie międzywojennym	55

Dorota Pietrkiewicz

Prace Piotra Bańkowskiego na rzecz ochrony zbiorów bibliotecznych	69

Ryszard Nowicki

Działalność krakowskiej Delegatury Ministerstwa Oświaty do zabezpieczenia księgozbiorów opuszczonych i porzuconych na Pomorzu Zachodnim	85

Przemysław Garlicki

- Ochrona zbiorów bibliotecznych na Pomorzu Zachodnim
na łamach prasy lokalnej w latach 1945–1950 97

II – Terazniejszość

Zdzisław Gębołyś

- Zentrum für Bucherhaltung w Lipsku
– główny ośrodek konserwacji i restauracji książek w Niemczech 113

Agnieszka Kościelniak-Osiak

- Wybrane zagadnienia ochrony i bezpieczeństwa zbiorów
Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie
udostępnianych na wystawy zewnętrzne 125

Joanna Matyasik

- „Wykorzystać szanse” – konserwacja i digitalizacja zbiorów
Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Bydgoszczy
ze środków zewnętrznych w latach 2012–2015 137

Elżbieta Pokorzyńska

- Oprawy jako element ochrony zbiorów 157

Anna Polańska

- Digitalizacja jako element ochrony zbiorów
na przykładzie zasobów Biblioteki Akademii Sztuk Pięknych w Gdańsku 177

Teresa Skibicka

- Dokumenty normalizacyjne, literatura firmowa, opisy patentowe
– od ochrony zbiorów do ochrony treści 185

Ewa Tomaszewska, Anna Gałęcka

- Ochrona zbiorów w Bibliotece Instytutu Technologii Drewna w Poznaniu
– wczoraj, dziś, jutro 197

Ewa Witkowska

- Japońskie biblioteki po wielkim trzęsieniu ziemi w regionie Tōhoku
– proces odbudowy 211

- Indeks nazwisk** 227

Ewa Witkowska
Biblioteka Uniwersytecka
im. Jerzego Giedroycia w Białymstoku

Japońskie biblioteki po wielkim trzęsieniu ziemi w regionie Tōhoku – proces odbudowy

Streszczenie: Jedenastego marca 2011 r. Japonię nawiedziło potężne trzęsienie ziemi. Największe zniszczenia dotknęły prefektury położone najbliżej epicentrum, a wśród poszkodowanych instytucji znalazło się wiele bibliotek. Po uspokojeniu się sytuacji dosyć szybko podjęto działania naprawcze. Jeden z najpoważniejszych problemów stanowiły zniszczone w różnym stopniu księgozbiory, co skutkowało zapotrzebowaniem na praktyczne szkolenia z renowacji i konserwacji zbiorów oraz projekty mające na celu ratowanie szczególnie cennych kolekcji. Równocześnie z usuwaniem szkód starano się na różne sposoby zapewnić czytelnikom nieprzerwany dostęp do książek. Zastanawiano się również, jak w przyszłości zminimalizować ilość zniszczonych zbiorów, a także dostrzegano konieczność zachowania wszelkich materiałów związanych z katastrofą jako źródła informacji, jak radzić sobie z podobnymi wydarzeniami w przyszłości.

Słowa kluczowe: Japonia, wielkie trzęsienie ziemi w rejonie Tōhoku, biblioteki – proces odbudowy, pomoc dla bibliotek

Jedenastego marca 2011 r. o godzinie 14:46 czasu lokalnego Japonię nawiedziło potężne trzęsienie ziemi o magnitudzie 9.0. Wstrząsy objęły obszar od Hokkaido na północy po Kiusiu na południu, czyli także liczącą kilkanaście milionów mieszkańców stolicę. Tak relacjonował je David McNeill, zagraniczny korespondent mieszkający w Tokio: „Zaczęło się nie od szarpnięcia, jak wiele trzęsień, ale niemal leniwym, falującym, kołyszącym ruchem, który powoli nabierał intensywności, aż dach stacji zaczął gwałtownie grzechotać, a szkło spadać na peron. (...) Patrzyłem, jak jeden z pracowników stacji biegał tam i z powrotem po pe-

ronie, machając rękami w ślepej panice i krzycząc na pasażerów, by trzymali się z daleka od torów. Rzadko widzi się panikujących mieszkańców Tokio i to mnie przerażało”¹.

Mimo ogromnej siły, samo trzęsienie spowodowałoby relatywnie mało zniszczeń, ponieważ Japonia – jako kraj leżący na styku płyt tektonicznych, gdzie co roku odnotowuje się setki wstrząsów o różnym natężeniu – jest na takie kataklizmy przygotowana. Posiada m.in. nowoczesne systemy wykrywania wstrząsów, a także prawdopodobnie najbardziej restrykcyjne na świecie prawo budowlane, które po każdym większym trzęsieniu jest w razie potrzeby korygowane. Ponadto dba się o odpowiednie przygotowanie mieszkańców – co roku 1 września (na pamiątkę wielkiego trzęsienia w regionie Kantō w 1923 r., kiedy to zginęło około 140 tys. osób) w całym kraju organizuje się praktyczne szkolenia uczące tego, jak się zachowywać podczas podobnych katastrof. Ogromne spustoszenia poczyniły dopiero ogromne fale tsunami – według szacunków sięgające w niektórych miejscach niemal 40 metrów – które pochłonęły całe miasta. Spowodowały także awarię elektrowni atomowej Fukushima Daiichi, a czas usuwania jej skutków szacuje się na dziesiątki lat.

Sytuacja bibliotek po katastrofie

Katakлизм pozostawił ogromne szkody, które wycenia się na około 200 miliardów dolarów. Śmierć poniosły w sumie 15 893 osoby, a 2565 nadal uważa się za zaginione. Całkowitemu lub częściowemu zniszczeniu uległo niemal milion sto tysięcy budynków² w całym kraju: domów mieszkalnych, zabudowań portowych, urzędów, szkół, zabytków. Wśród poszkodowanych instytucji znalazło się wiele bibliotek, a ich całkowita liczba jest trudna do oszacowania. Stoi za tym brak jednej organizacji zrzeszającej wszystkie typy bibliotek, a także brak określonych standardów raportowania o zniszczeniach, co uniemożliwia ich dokładną ocenę czy porównanie. O zebranie jak najpełniejszych danych pokusiła się Biblioteka Narodowa Japonii (NDL) w opublikowanym w marcu 2012 r. raporcie³, przy czym w opisie sytuacji bibliotek opierała się na badaniach zarówno własnych, jak i innych instytucji, m.in. zestawieniach sporządzonych przez biblioteki prefekturalne, Ministerstwo Edukacji, Kultury, Sportu, Nauki i Technologii (MEXT) czy częściowych informacjach udostępnianych przez stowarzyszenia zrzeszające różne

1 L. Birmingham, D. McNeill, *Strong In the Rain. Surviving Japan's Earthquake, Tsunami, and Fukushima Nuclear Disaster*, New York 2012, s. XIV.

2 *Great East Japan Earthquake*, [online] [Dostęp 07.05.2016] <http://www.reconstruction.go.jp/english/topics/GEJE/index.html>.

3 Cały tekst raportu można znaleźć pod adresem: <http://dl.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/3487636> [Dostęp 29.03.2016].

typy bibliotek⁴, w tym Stowarzyszenie Bibliotek Japońskich (JLA)⁵. Dane na temat zniszczonych bibliotek gromadził także założony zaraz po kataklizmie i tworzony przez wolontariuszy portal saveMLAK, informujący o stanie muzeów, bibliotek, archiwów i domów kultury⁶.

Największe zniszczenia odnotowano w położonym najbliżej epicentrum trzęsienia regionie Tōhoku, szczególnie w nadbrzeżnych prefekturach Iwate, Miyagi i Fukushima. Olbrzymie fale tsunami, które zaatakowały te tereny, zmiotły niektóre placówki z powierzchni ziemi, pozostawiając często jedynie stos gruzów. Taki los spotkał na przykład bibliotekę miejską w Ōtsuchi (Iwate), której budynek oraz licząca około 53 tys. kolekcja książek uległy destrukcji, księżnicę w Minamisanriku (Miyagi), której zbiory zabrała lub zalała woda⁷, czy bibliotekę miejską w Rikuzentakacie (Iwate), z której gmachu pozostał tylko szkielec. Doszczętnie zniszczone zostały liczne budynki szkół zlokalizowanych na wybrzeżu, a wraz z nimi należące do nich biblioteki, np. Miejska Szkoła Podstawowa Yagawa w Ishinomaki (Miyagi) czy Miejskie Gimnazjum Kamaishi Higashi w Kamaishi (Iwate).

Biblioteki zgłaszały rozmaite szkody: od pęknięć ścian, kolumn, sufitów czy szyb w oknach, przez uszkodzone systemy komputerowe oraz sprzęt elektroniczny (windy, serwery, komputery), po naruszenia fundamentów i zapadanie podłóg. Nierzadkie były też przypadki zniszczeń spowodowanych przez tsunami czy wodę wydostającą się z pękniętych rur. Przykładowo, filię Tarō Biblioteki Miejskiej w Miyako (Iwate) zalały morskie fale, pozostawiając po sobie duże ilości błota, a wschodnią filię Biblioteki Miejskiej w Iwanumie (Miyagi) przykryła niemal półmetrowa warstwa wody, zatapiając ponad tysiąc woluminów oraz wszystkie

4 *The Great East Japan Earthquake and Libraries*, s. 327–336, 347–348, [online] [Dostęp 07.1.2016] http://dl.ndl.go.jp/view/download/digidepo_3487636_po_lis_rr_13-9.pdf?contentNo=11&alternativeNo=. Szczególnie mało danych było dostępnych na temat liczby poszkodowanych bibliotek szkolnych, ale – zważywszy na to, że w kataklizmie ucierpiały 6143 szkoły – można przypuszczać, że liczba ta jest wysoka (dane za: MEXT, *East Japan Earthquake and Tsunami Disaster Damage Assessment*, Report No. 158 – cyt za: *Japan Committee for UNICEF Emergency Relief and Reconstruction Support Six-Month Report. East Japan Earthquake and Tsunami Disaster – Toward a Child-Friendly Reconstruction*, s. 3, [online] [Dostęp 03.05.2016] http://www.unicef.or.jp/kinkyu/japan/en/pdf/uf_6_report_e_all.pdf, 03.05.2016).

5 Zob. <http://www.jla.or.jp/english/tabid/77/Default.aspx> [Dostęp 25.01.2016].

6 Zob. <http://savemlak.jp/> [Dostęp 30.03.2016].

7 Biblioteka nie została pozostawiona sama sobie. Dzięki wsparciu różnych instytucji, w tym biblioteki prefekturalnej w Miyagi czy działających w regionie szkół i klubów, otrzymała wykonane z prefabrykatów tymczasowe budynki, książkowe dary oraz inne wyposażenie, w związku z czym już w październiku mogła wznowić działalność. W listopadzie placówka uruchomiła usługę mobilnej wypożyczalni. Jej zadaniem było odwiedzanie tymczasowych schronisk dla ofiar kataklizmu, których mieszkańcy ze względu na odległość nie mogli sami przychodzić do biblioteki – zob. S. Kumagai, *Higashi nihon daishinsai kara no toshokan no fukkyū / fukkō shien. Miyagi-ken toshokan no yakuwari*, s. 802–805, [online] [Dostęp 06.11.2015] https://www.jstage.jst.go.jp/article/johokan-ri/54/12/54_12_797/_pdf.

multimedia. W Publicznej Szkole Podstawowej w Ishinomaki (Miyagi) woda doszła do sufitu pierwszego piętra, pozostawiając budynek w stanie nienadającym się do użytku. Takie wydarzenia w połączeniu z faktem, że większość instytucji donosiła również o sporych liczbach książek, które powypadały z półek i zostały porzucane po podłodze (jak Biblioteka Prefekturalna Miyagi czy Biblioteka Narodowa Japonii, gdzie liczba ta wyniosła ponad milion woluminów), spowodowało wśród bibliotek publicznych duże zapotrzebowanie na praktyczne szkolenia z odnawiania i zabezpieczania materiałów bibliotecznych. Podobne zniszczenia – ale nie na taką skalę ze względu na oddalenie od epicentrum trzęsienia oraz mniejszą siłę tsunami – odnotowano także w regionie Kantō, przede wszystkim w nadbrzeżnych prefekturach Ibaraki i Chiba, sąsiadującej z Fukushima Tochiği oraz w rejonie stolicy. Wśród przykładów można wymienić biblioteki miejskie w Kita-Ibaraki oraz w Itako (Ibaraki), których całe księgozbiory w wyniku wstrząsów znalazły się na podłodze, Bibliotekę Główną Uniwersytetu Tsukuba, gdzie uporządkowania wymagało ponad milion woluminów, czy kampus prywatnego Instytutu Naukowego w Chibie, który został pokryty 30-centymetrową warstwą wody.

Do trudnej sytuacji w prefekturze Fukushima przyczyniła się awaria elektrowni atomowej Fukushima Daiichi. W wyniku wydostania się na zewnątrz radioaktywnych substancji rząd wydał zakaz wstępu na teren w promieniu 20 kilometrów wokół elektrowni. W jego obrębie znalazło się sześć bibliotek publicznych (Biblioteka Odaka w Minamisōmie, Biblioteka Miejska w Futabie, Biblioteka Miejska w Ōkumie, Biblioteka Miejska w Namie, czytelnia Centrum Kultury w Naraha i Biblioteka Miejska w Tomioce) oraz wiele bibliotek szkolnych. Pięć lat po katastrofie, spora część tych terenów nadal nie jest dostępna. Przykładowo, mieszkańcy wsi Iitate czy części miasta Tomioka nie mogą wrócić do domów ze względu na wysoki poziom radioaktywności, również miejscowości Namie, Futaba czy Ōkuma jeszcze przez długi czas będą niedostępne⁸.

Dużo mniejsze szkody poniosły biblioteki w prefekturach bardziej oddalonych od epicentrum trzęsienia oraz osłoniętych przed falami tsunami. Przykładowo, placówki w prefekturach Aomori czy Akita – sąsiadujących z bardzo zniszczoną Iwate – raportowały głównie drobne uszkodzenia budynków, takie jak pęknięcia ścian, oraz powypadanie z półek relatywnie niewielu książek. Nieco poważniejsza sytuacja była w południowo-zachodniej części Kantō, gdzie wstrząsy zrzuciły z regałów nawet dziesiątki tysięcy woluminów. Brak informacji na temat bibliotek z regionów położonych w zachodniej części Honsiu czy na innych wyspach, a więc znajdujących się daleko od epicentrum trzęsienia, pozwala przypuszczać, że nie poniosły one szkód warty odnotowania.

8 *Great East Japan Earthquake*, (dane na dzień 05.09.2015).

Proces odbudowy

Po uspokojeniu się sytuacji dosyć szybko podjęto działania naprawcze. W mniej poszkodowanych regionach instytucje skracaly godziny pracy lub zamykały się na kilka tygodni, by uporządkować magazyny i naprawić zniszczenia, dosyć szybko powracając do normalnego funkcjonowania. Większość jednak musiała radzić sobie z wieloma trudnościami. W bardziej zniszczonych rejonach nadbrzeżnych skupiono się najpierw na zapewnieniu bezpieczeństwa ludziom. Uczestniczyli w tym m.in. bibliotekarze zatrudnieni w instytucjach publicznych, a część mniej zniszczonych budynków bibliotecznych zmieniono na tymczasowe schroniska dla ewakuowanych. Z tych względów prace porządkowe rozpoczynały się często z opóźnieniem. Dodatkowo, w wyniku kataklizmu zniszczeniu lub uszkodzeniu uległy: infrastruktura drogowa i kolejowa, wodociągi, linie telefoniczne czy internetowe itp., co wpływało m.in. na opóźnienia lub wręcz uniemożliwiało dostarczanie niezbędnych materiałów. Odczuwano także, z wspomnianych wyżej powodów, brak rąk do pracy. Kolejną przeszkodą były silne wstrząsy wtórne. Szczególnie mocne (6 stopni w skali JMA) nastąpiły na początku kwietnia w prefekturze Miyagi, niwecząc część wysiłków bibliotekarzy i obniżając ich morale⁹. Tak stało się m.in. w Bibliotece w Tome, gdzie około 50% kolekcji ponownie znalazło się na podłodze.

Biblioteki w regionie Kantō zmagaly się również z przerwami w dostawach prądu – Mikiko Tanifuji, pracownica biblioteki Państwowego Instytutu Materiałoznawstwa (NIMS) w Tsukubie (Ibaraki), wymienia je jako jeden z najważniejszych problemów bibliotek Instytutu, zakłócający funkcjonowanie placówek i utrudniający pracę naukowców¹⁰. Stanowiło to konsekwencję wyłączenia elektrowni atomowych po awarii Fukushima Daiichi. Zdecydowano się na takie posunięcie w obawie przed nieplanowanymi brakami energii elektrycznej na dużą skalę. Z utrudnieniem tym radzono sobie na różne sposoby. Część placówek zamknięto na ten czas lub skrócono godziny otwarcia, inne rezygnowały z części usług, np. internetowej rejestracji wypożyczeń, wypożyczeń w ogóle, organizacji imprez bibliotecznych czy udostępniania stanowisk multimedialnych oraz internetowych.

Pomimo tych przeszkód szybko zaczęły powstawać różnorakie inicjatywy mające na celu pomoc poszkodowanym. Na początku najważniejsze stało się rozpoznanie sytuacji i zorientowanie się w stanie bibliotek oraz stopniu poniesionych przez nie zniszczeń. Jak już wspomniano, zajęły się tym biblioteki prefekturalne, MEXT oraz różne stowarzyszenia bibliotekarskie, jak również wolontariusze.

⁹ *The Great East Japan Earthquake and Libraries*, s. 346–347.

¹⁰ M. Tanifuji, *The Impact of Japan's March 11th Earthquake and Tsunami on Libraries and the Conduct of Research and Publications in Japan*, s. 432, [online] [Dostęp 20.02.2015] <http://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1212&context=charleston>.

Kolejną ważną kwestią stało się odpowiednie skomunikowanie potrzebujących z oferującymi pomoc. Funkcję tę spełniało częściowo saveMLAK, zamieszczając ciągle uaktualniane dane o stanie i potrzebach konkretnych placówek. Organizowaniem wolontariuszy zajmowało się także JLA, rozpoczynając program „Help Toshokan” oraz uruchamiając 13 lipca 2011 r. specjalny portal, który miał na celu łącznie potrzebujących instytucji z odpowiednimi ofertami pomocy¹¹.

Zmagano się również z brakiem funduszy, jako że środki wyasygnowane przez japoński rząd i przeznaczone na odbudowę publicznych instytucji społeczno-edukacyjnych (w tym bibliotek) nie były wystarczające, by zrekompensować ogromne straty i umożliwić powrót do normalnego funkcjonowania. W związku z tym zwrócono się o pomoc na zewnątrz. JLA zamieściła na swojej stronie prośbę o pomoc finansową skierowaną nie tylko do instytucji w całej Japonii, ale i na świecie. Dzięki szerokiemu odzewowi już w lipcu 2011 r. udało się zebrać 13,5 miliona jenów, które przeznaczono na wspieranie działalności wolontariuszy, zakup materiałów bibliotecznych oraz odbudowę uszkodzonych budynków¹². W zbiórce zaangażowało się m.in. Amerykańskie Stowarzyszenie Bibliotek (ALA), które zachęcało do wpłat czy przeprowadzania kwest, a także do adoptowania przez amerykańską instytucję jednej z poszkodowanych bibliotek w Japonii¹³.

Jak już wspomniano, jednym z najpoważniejszych problemów poszkodowanych w kataklizmie bibliotek były ogromne ilości zniszczonych w różnym stopniu zbiorów. Wywołane wstrząsami upadki z półek powodowały uszkodzenia mechaniczne, takie jak podarte kartki, złamane grzbiety czy oderwane okładki. Nierzadkie były też przypadki zalania wodą morską czy pochodzącą z pękniętych rur, w tym także kanalizacyjnych, a niemożność odpowiednio szybkiego zajęcia się suszeniem prowadziła do rozwoju pleśni. W konsekwencji wśród bibliotekarzy pracujących na dotkniętych katastrofą terenach panowało wysokie zapotrzebowanie na praktyczne szkolenia z podstaw restauracji i konserwacji zbiorów, jako że w większości placówek brakowało specjalistów w tym zakresie. Odpowiedziała na to m.in. Biblioteka Narodowa Japonii, której zadaniem – jako jednego z centrów ochrony i konserwacji zbiorów IFLA na Azję – jest wspieranie takich działań w regionie. Instytucja kilka dni po trzęsieniu otworzyła specjalną stronę zawierającą informacje związane z niedawnym kataklizmem, ze szczególnym naciskiem na odrestaurowywanie bibliotecznych i archiwalnych materiałów. Organizowała również liczne wykłady poświęcone tym zagadnieniom, a także kon-

11 K. Okahisa, *Great East Japan Earthquake and Libraries: Clearing up and Providing Support*, s. 12, [online] [Dostęp 09.02.2016] http://dl.ndl.go.jp/view/download/digidepo_3512273_po_NDL%20Newsletter180.pdf?contentNo=1&alternativeNo=#page=10.

12 T. Miura, *Libraries Situation after the Great East Japan Earthquake and Tsunami*, s. 4, [online] [Dostęp 31.03.2016] <http://www.jla.or.jp/Portals/0/data/english/IFLARreport.pdf>.

13 *Japan Library Relief*, [online] [Dostęp 26.01.2016] <http://www.ala.org/offices/iro/iroactivities/japanrelieffund>.

ferencje oraz panele dyskusyjne, w których brali udział przedstawiciele MEXT, organizacji wspierających oraz bibliotek ze zniszczonych terenów. Dzielono się na nich zebranymi informacjami i doświadczeniami, informowano o aktualnie realizowanych projektach, a także podnoszono konieczność stworzenia archiwum rejestrującego materiały związane z niedawnym kataklizmem. Dodatkowo w pierwszej połowie maja do najbardziej zniszczonych prefektur zostało wydelegowanych dwóch pracowników Oddziału Konserwacji Zbiorów, by zorientowali się w potrzebach tamtejszych bibliotek publicznych¹⁴. Rezultatem był rozpoczęty w lipcu cykl warsztatów przybliżających podstawowe techniki naprawy, tworzenia ochronnych kopert czy suszenia i usuwania pleśni z przemoczonych dokumentów. Każde spotkanie, jako skierowane do nieprofesjonalistów, rozpoczęło się teoretycznym wykładem wyjaśniającym, jak określić, które książki wymagają naprawy i jakie prace powinny być wykonane, a przede wszystkim jak ustalić priorytety, biorąc pod uwagę stan obecny, zakładaną trwałość danej pozycji oraz sposób jej użytkowania. Po nim następowały ćwiczenia praktyczne. Wszyscy uczestnicy szkoleń byli ponadto zachęceni do dzielenia się zdobytą wiedzą z innymi przez organizowanie własnych warsztatów¹⁵.

Ratowaniem papierowych dokumentów zajęli się również byli tokijscy bibliotekarze oraz prywatni konserwatorzy, zakładając w maju organizację wolontariuzsy Tokyo Document Recovery Assistance Force (Tōkyō bunsho kyūentai – Toubunq). Ze względu na ogromną ilość zniszczonych zbiorów grupa ta, bazując na wykorzystywanych wcześniej technikach konserwatorskich, opracowała system restauracji dokumentów zniszczonych przez błoto i morską wodę w celu doprowadzenia ich do stanu umożliwiającego użytkowanie. System ten został przystosowany do wykorzystania na dużą skalę przez niespecjalistów, którym organizacja zapewniała niezbędny sprzęt oraz szkolenie. System obejmuje cztery etapy: rozłożenie dokumentu na pojedyncze karty; czyszczenie na sucho z wykorzystaniem odkurzacza, szczotek oraz ściereczek z mikrofibry; mycie wodą w celu usunięcia brudu i soli; prostowanie kart oraz szybkie suszenie z wykorzystaniem wentylatorów¹⁶. Do wykonania wszystkich działań wymagane są przynajmniej trzy osoby, które szacunkowo mogą dziennie odrestaurować 500 kart¹⁷.

14 M. Kawanabe, N. Murakami, *Toshokan no shiryō kyūsai katsudō ni tsuite*, s. 52–53, [online] [Dostęp 25.11.2015] https://www.jstage.jst.go.jp/article/photogrst/75/1/75_51/_pdf.

15 A. Okahashi, *Lessons learned: training programs for post disaster recovery from the Great East Japan Earthquake*, [online] [Dostęp 09.02.2016] http://dl.ndl.go.jp/view/download/digidepo_3567789_po_NDL%20Newsletter184_844.pdf?contentNo=1&alternativeNo=.

16 Prezentację proponowanych metod można obejrzeć na profilu YouTube organizacji: https://www.youtube.com/channel/UCnCMj_9wMoBeiBYUyhuRh3A [Dostęp 13.05.2016].

17 T. Kibe, *Mass Treatment Recovery for Tsunami Damaged Document by Local People Assisted by Conservators*, s. 37–41, [online] [Dostęp 11.05.2016] <http://www.ifla.org/files/assets/pac/ipn/ipn-59-60.pdf>.

Pomoc oferowały też różne akademickie organizacje badawcze, które prowadziły wykłady i seminaria poświęcone zagadnieniom odrestaurowywania zniszczonych dokumentów czy użyczały sprzęt niezbędny do dehydratacji czy sterylizacji¹⁸. W tego typu działania angażowała się również NDL, często przy współpracy z lokalnymi instytucjami. Rezultatem wizji lokalnej pracowników Oddziału Konserwacji Zbiorów była decyzja o konieczności udzielenia pomocy Bibliotece Wiejskiej w Nodzie, której licząca ponad 20 tys. egzemplarzy kolekcja znalazła się pod gruzami zniszczonego przez tsunami budynku i można ją było wydobyć dopiero po usunięciu wody. Same prace renowacyjne budynku, prowadzone przez wolontariuszy, rozpoczęły się dopiero pod koniec marca, jako że lokalne kuratorium oświaty było początkowo zaangażowane w pomoc ofiarom trzęsienia. Kolekcją zajęto się jeszcze później i na przemoczonych, poplamionych błotem zbiorach zaczęła się już rozwijać pleśń. Z tego względu najpierw trzeba było przeprowadzić ocenę stanu materiałów, których suszeniem i dzieleniem, a następnie przenoszeniem do innych, dobrze wentylowanych pomieszczeń zajęli się również wolontariusze, najczęściej pracownicy sąsiednich bibliotek. Chodziło głównie o to, by wydzielić te zbiory – regionalia lub w inny sposób unikalne woluminy – których nie dało się wymienić na dublety podarowane przez inne instytucje, chętnie uczestniczące w akcji. Proces ten trwał aż do końca maja, kiedy to rozpoczęto kolejny etap polegający na intensywnym czyszczeniu oraz opakowywaniu uratowanych dokumentów w etui z papieru bezkwasowego. Dwieście dwadzieścia egzemplarzy, których nie dało się zastąpić darami, wymagało dalszej konserwacji, którą przeszły już w Oddziale Konserwacji Zbiorów NDL. Cały proces, rejestrowany na potrzeby późniejszego ewentualnego wykorzystania, zakończył się w marcu 2012 r., a samą bibliotekę w Nodzie otwarto ponownie dwa miesiące później¹⁹.

Biblioteka Narodowa Japonii angażowała się także w inne projekty. Mianowana przez rządową Agencję ds. Kultury odpowiedzialną za organizowanie akcji ratowania dóbr kultury, otrzymała m.in. szczególne zadanie zbadania stanu oraz zasugerowania metod przechowywania i renowacji cennego zbioru magazynów komiksowych (m.in. pierwsze numery „Shūkan Shōnen Magazine”, „Shūkan Shōnen Sudany” czy „Margaret”), znajdującego się w posiadaniu zalanego przez fale tsunami muzeum w Rikuzentakacie (Iwate)²⁰. Ponadto w październiku 2012 r. NDL na prośbę Kuratorium Oświaty Prefektury Iwate rozpoczęła dwuletni projekt konserwacji zniszczonego przez tsunami zbioru starych dokumentów *Yoshida-ke monjo*, uznanych za dziedzictwo kulturalne prefektury Iwate. To

18 *The Great East Japan Earthquake and Libraries*, s. 338.

19 A. Okahashi, N. Murakami, *Recovery work in progress: a case of the Noda Village Library*, [online] [Dostęp 09.02.2016] http://dl.ndl.go.jp/view/download/digidepo_3567788_po_NDL%20Newsletter184_843.pdf?contentNo=1&alternativeNo=; M. Kawanabe, N. Murakami, dz. cyt., s. 53–55.

20 M. Kawanabe, N. Murakami, dz. cyt., s. 52.

obszerne archiwum administracyjne z okresów Edo oraz Meiji było wcześniej przechowywane w zdewastowanej przez fale Bibliotece Miejskiej w Rikuzentakacie, ale większość dokumentów szczęśliwie uniknęła zniszczenia²¹. Wymagały jednak konserwacji, by umożliwić ich dalsze przechowywanie oraz wykorzystywanie do celów naukowych i wystawowych. Wszystkie tomy zostały rozłożone na karty (w sumie ok. 35 tys.), które następnie – o ile pozwalała na to ich kondycja – oczyszczono z brudu i poddano naprawie. W przypadku poważnych uszkodzeń zastosowano maszynę do uzupełniania masą papierową, a strony będące w kawałkach odtwarzano na podstawie zdjęć. Cały proces trwał dwa lata i zakończył się we wrześniu 2014 r.²²

Równocześnie z usuwaniem szkód realizowano różne projekty mające na celu zastąpienie niezdolnych do podjęcia normalnej pracy bibliotek. Należał do nich „Bibliobus dla Iwate” Shanti Volunteer Association, którego jednym z głównych założeń jest wspieranie edukacji przez m.in. angażowanie się w działalność bibliotek. Projekt ten ruszył w lipcu 2011 r.; mobilna wypożyczalnia co dwa tygodnie odwiedzała schroniska dla ewakuowanych w czterech miastach prefektury Iwate (Rikuzentakata, Ōfunato, Ōtsuchi i Yamada)²³. Ze względu na popularność akcji²⁴ organizacja szybko rozszerzyła działalność na inne prefektury, uruchamiając od września 2012 r. bibliobusy w rejonie miast Yamamoto w Miyagi oraz Minamisōmie w Fukushima²⁵. Podobne inicjatywy, choć na mniejszą skalę, realizowały firma poligraficzna Toppan Group oraz JLA. Ta pierwsza w lipcu 2011 r. z inicjatywy pracowników uruchomiła projekt Bookwagon – mobilną wypożyczalnię operującą w regionie Sendai, stolicy prefektury Miyagi. Do marca 2012 r. dwa bibliobusy odwiedzały co tydzień 14 schronisk dla ewakuowanych na terenie miasta, oferując nie tylko różnorodne tytuły mające pomagać w powrocie do normalnego życia, ale i książki podróżnicze, kulinarne czy najnowsze bestsellery. O zapotrzebowaniu na takie działania świadczył fakt, że przez cały okres trwania

21 *Conservation work begins on local documents damaged by the Great East Japan Earthquake*, [online] [Dostęp 09.02.2016] http://dl.ndl.go.jp/view/download/digidepo_7991884_po_NDL-Newsletter187_875.pdf?contentNo=1&alternativeNo=.

22 *Conservation work on local documents damaged by the Great East Japan Earthquake finished*, [online] [Dostęp 16.04.2016] http://www.ndl.go.jp/en/publication/ndl_newsletter/198/985.html. Szczegółowe informacje oraz materiał zdjęciowy na temat procesu konserwacji *Yoshida-ke monjo* można znaleźć pod adresem: <http://www.facebook.com/yoshidakeshufuku>.

23 *2011 Activity Report*, [online] [Dostęp 04.05.2016] http://sva.or.jp/english/activity/japan/index_2011.html.

24 Od lipca 2011 r. do końca 2015 r. z usług mobilnej wypożyczalni czy organizowanych przez stowarzyszenie kącików bibliotecznych skorzystało około 46 tys. osób, które wypożyczyły około 105 tys. książek – dane za: *Tōhoku ni, yori sotto. Higashi nihon daishinsai hisaisha shien katsudō, Shanti no torikumi, 2015nen-2016nen*, s. 4, [online] [Dostęp 04.05.2016] <http://sva.or.jp/activity/emergency-relief/pdf/tohoku-file05.pdf>.

25 *2012 Activity Report*, [online] [Dostęp 04.05.2016] http://sva.or.jp/english/activity/japan/index_2012.html, 04.05.2016. Projekt został częściowo zamknięty pod koniec 2015 r., kiedy to wznowiły działalność lokalne biblioteki publiczne w Ōfunato, Ōtsuchi i Yamadzie.

projektu skorzystało z niego 9650 użytkowników, którzy wypożyczyli 17 105 książek²⁶. JLA natomiast zajęła się organizacją zastępczego bibliobusu na terenie miasta Kesennuma, jako że dotychczas używany wraz z liczącym 13 000 woluminów księgozbiorem został zniszczony przez tsunami. Wykorzystano pojazd służący poprzednio w prefekturze Shizuoka, który po remoncie i zaopatrzeniu w książki mógł wznowić odwiedzanie kilkudziesięciu miejsc w całym mieście²⁷.

Innym rozwiązaniem stało się tworzenie czasowych bibliotek. Za przykład może posłużyć rozpoczęta dwa tygodnie po trzęsieniu przez Japan Committee for UNICEF (JCU) inicjatywa Children's Mini Library Project. Jego celem było stworzenie w schroniskach dla ewakuowanych czy przedszkolach znajdujących się na dotkniętych kataklizmem terenach kącików bibliotecznych zawierających literaturę dziecięcą – zgodnie z hasłem „dostarcz książkę, wywołaj uśmiech”. By to osiągnąć, JCU zwrócił się z prośbą do wszystkich Japończyków o przesyłanie darów, które następnie planowano podzielić na zestawy: skierowane do dzieci w wieku 0–6 lat, zawierające głównie książki obrazkowe i plansze do kamishibai²⁸, oraz przeznaczone dla uczniów szkół podstawowych (7–14 lat)²⁹. W rezultacie otrzymano ponad 300 tys. książek³⁰, które z pomocą wolontariuszy przekazano do znajdujących się w dotkniętych przez kataklizm regionach schronisk dla ewakuowanych, żłobków, przedszkoli czy szkół podstawowych – w sumie do ponad 2 tys. miejsc³¹.

Tego rodzaju pomoc trafiała też bezpośrednio do bibliotek. Międzynarodowa Biblioteka Literatury Dziecięcej, oddział NDL mieszczący się w tokijskim Ueno, oferowała poszkodowanym przez kataklizm bibliotekom szkół podstawowych i gimnazjów darmową przesyłkę przy wypożyczaniu specjalnie przygotowanych zestawów książek, mających rozszerzać wiedzę ogólną uczniów. W okresie od kwietnia do lipca 2011 r. skorzystało z tej możliwości 39 placówek³². Natomiast zaangażowanie JCU pomogło m.in. w otwarciu w maju 2011 r. Biblioteki Książek Obrazkowych Chakkoi, zlokalizowanej w Szkole Podstawowej nr 2 w mieście Onagawa w Miyagi. Według pierwotnych planów, placówka ta miała rozpocząć funkcjonowanie w czerwcu tego samego roku, na przeszkodzie stanęło jednak

26 *Book Wagon – Mobile Libraries to Support the Creation of Communities. Special Report 1*, [online] [Dostęp 04.05.2016] https://www.toppan.co.jp/english/csr/pdf/2012/csr2012e_04.pdf.

27 T. Miura, dz. cyt., s. 3.

28 Japońska sztuka opowiadania historii z wykorzystaniem ilustracji.

29 *Japan Committee for UNICEF...*, s. 11.

30 *Japan Earthquake & Tsunami Emergency Relief (130th report). UNICEF Mini Children's Library project completed! Over 300,000 book donations sent to children in affected areas*, [online] [Dostęp 03.05.2016] http://www.unicef.or.jp/kinkyu/japan/en/2011_1213.htm.

31 *Japan Earthquake & Tsunami Emergency Relief (105th report). Thank-you messages from the affected areas received in response to the UNICEF Children's Mini Library*, [online] [Dostęp 03.05.2016] http://www.unicef.or.jp/kinkyu/japan/en/2011_0901.htm.

32 *Libraries In Japan affected by the Great East Japan Earthquake*, [online] [Dostęp 07.01.2016] <http://warp.da.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/8929227/www.ndl.go.jp/en/cdnla0/newsletter/072/722.html>.

tsunami, które zmyło kolekcję niemal 40 tys. książek obrazkowych, mających stanowić początek przyszłego księgozbioru. Dzięki wsparciu różnych organizacji i prywatnych firm, jak i wspomnianemu wcześniej Children's Mini Library Project, zebrano około 5 tys. woluminów; JCU dostarczył również regały na książki oraz maty na wyposażenie czytelnicy, a współpracujący z nim twórcy pomogli w zaranżowaniu wnętrza³³. Komitet pomagał także w otwarciu Dziecięcej Biblioteki Donguri w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Natori w Miyagi, poważnie zniszczonej wskutek trzęsienia³⁴.

Oprócz takich projektów, liczne inne instytucje i organizacje, jak JLA czy Japan Book Publisher Association, pomagały bibliotekom w odbudowywaniu zniszczonych księgozbiorów, przesyłając dary. Tego typu działania były niewątpliwie bardzo potrzebne – zważywszy na trudną sytuację szczególnie w najbardziej zniszczonych prefekturach – nie wszystkie jednak osiągały zamierzony skutek. Na miejscu brakowało ludzi mogących odebrać i właściwie rozdysponować przesłane materiały, w rezultacie wiele paczek zalegało w magazynach. Zdarzało się też, że przesłane książki nie trafiały do właściwych odbiorców, co wskazywało na brak odpowiedniego zorientowania darczyńców w potrzebach poszkodowanych bibliotek³⁵.

Same biblioteki także na różne sposoby włączały się w proces rekonstrukcji po kataklizmie. Wiele z nich uruchomiło strony internetowe zawierające wiadomości na temat trzęsienia ziemi, tsunami oraz elektrowni atomowych, a także organizowało wystawy poświęcone sposobom zapobiegania katastrofom. Inne, takie jak biblioteki prefekturalne w Osace czy Yamanashi, odpowiadały na pytania poszkodowanych przez Internet; ruszył również internetowy punkt informacyjny prowadzony przez wolontariuszy – „Everyone, Everywhere Library Q&A”. NDL bezpłatnie realizowała zamówienia instytucji czy jednostek zaangażowanych w działania rekonstrukcyjne na cyfrowe lub fizyczne kopie posiadanych materiałów, a JLA wystosowało prośbę do wydawnictw i innych właścicieli praw autorskich o zgodę na kopiowanie i przesyłanie potrzebnych materiałów przez okres, kiedy ich zdobycie normalną drogą było utrudnione. Wychodzono także naprzeciw potrzebom ewakuowanych: biblioteki uniwersyteckie z różnych rejonów udostępniły posiadane zasoby elektroniczne studentom i naukowcom, a publiczne – rozluźniały regulaminy korzystania czy oferowały płatne subskrypcje na gazety z rejonu Tōhoku³⁶.

33 *Japan Earthquake & Tsunami Emergency Relief (53rd report). The Chakkoi Picture Book Library*, [online] [Dostęp 06.05.2016] http://www.unicef.or.jp/kinkyu/japan/en/2011_0511.htm.

34 *Japan Earthquake & Tsunami Emergency Relief (138th report). Children libraries return to the affected areas! Completion of Natori City's Donguri Children's Library*, [online] [Dostęp 03.05.2016] http://www.unicef.or.jp/kinkyu/japan/en/2012_0110.htm.

35 T. Miura, dz. cyt., s. 3.

36 Tamże, s. 4–5; *Libraries in Japan...; The Great East Japan Earthquake and Libraries*, s. 340–341.

Wnioski po katastrofie

Ważnym etapem procesu odbudowy było wyciąganie wniosków po kataklizmie. Straty osobowe wywołane trzęsieniem ziemi były relatywnie małe, co przypisuje się efektywnym szkoleniom uczącym, jak zachować się w podobnych sytuacjach. Niemniej zniszczeniu uległa ogromna ilość zbiorów, których odtworzenie lub naprawa wymagała dużych nakładów pracy i środków, zastanawiano się więc, jak to w przyszłości zminimalizować. W grudniu 2012 r. odbyło się forum poświęcone ochronie zbiorów, podczas którego wymieniano się efektywnymi rozwiązaniami. Zgadzano się co do konieczności odpowiedniego przymocowywania regałów do podłóg czy ścian oraz łączenia ich rzędów w trzech miejscach – na obydwu końcach i pośrodku, by zapobiec ich wywróceniu. Skuteczne okazało się również zastosowanie taśm czy ruchomych prętów mocowanych przed książkami, jak i umieszczenie na półkach antypoślizgowych podkładek, szczególnie tam, gdzie przechowuje się dokumenty w plastikowych pojemnikach czy ciężkie kasety wideo oraz płyty CD. Jako potwierdzenie zasadności wprowadzenia takich zabezpieczeń mogą posłużyć badania, jakie przeprowadziła biblioteka prefektury Fukushima wśród podległych sobie jednostek. Wynikło z nich, że jeżeli dana placówka zastosowała jakieś środki zaradcze, ilość materiałów, która wypadła z półek, była mniejsza. Uczestnicy forum kładli również nacisk na dbałość o bezpieczeństwo użytkowników, czyli m.in. odpowiednie zabezpieczenie dróg ewakuacyjnych, by zapobiec zasypaniu ich książkami, czy nieukładanie ciężkich tomów na najwyższych półkach, które spadając, mogłyby zrobić krzywdę³⁷.

Jak wypracowywanie skutecznych rozwiązań wyglądało w praktyce, można się dowiedzieć z książki *The Great East Japan Earthquake – unofficial history of Tohoku University Library Engineering Library*³⁸ Hiroshiego Hinode, zatrudnionego w jednej z bibliotek Uniwersytetu Tōhoku (Miyagi). Autor opisał w niej z detalami, niemal dzień po dniu, długotrwały proces powrotu placówki do normalnego funkcjonowania, dając wiele praktycznych porad do wykorzystania w codziennej pracy bibliotekarza. Biblioteka uniknęła zalania przez fale tsunami, ale w wyniku wstrząsów uszkodzony został jej budynek, a z posiadanych 280 tys. książek ponad 40% wypadło z półek, często się przy tym uszkadzając. Zniszczeniu uległy też regały, szczególnie te zawierające ciężkie oprawione czasopisma – często stanowiło to konsekwencję faktu, że poszczególne segmenty nie zostały ze sobą odpowiednio połączone (z różnych powodów: zostały źle złożone, dostawiano je w różnym czasie, stawiano obok siebie niedopasowane regały różnych producentów itp.). Trzęsienie ukazało również błędy w planowaniu dróg ewakuacyjnych, jako że m.in.

37 N. Kobayashi, *Earthquake Preparedness for Libraries: Lessons of the Great East Japan Earthquake*, s. 32–36, [online] [Dostęp 11.05.2016] <http://www.ifla.org/files/assets/pac/ipn/ipn-59-60.pdf>.

38 H. Hinode, *The Great East Japan Earthquake – unofficial history of Tohoku University Library Engineering Library*, Tokyo 2015 [dokument elektroniczny].

jedna z głównych tras została dokładnie zasypana książkami. Naprawiono to, usuwając część znajdujących się w pobliżu regałów i oznaczając drogę dywanem.

W trakcie usuwania zniszczeń Hinode starał się znaleźć sposoby umożliwiające zminimalizowanie podobnych szkód w przyszłości. Istnieją gotowe rozwiązania, ale zazwyczaj są zbyt drogie na możliwości przeciętnej biblioteki, dysponującej ograniczonym budżetem. By chociaż do pewnego stopnia zabezpieczyć książki przed wypadaniem, w jego bibliotece wykorzystywano gumowe linki czy winylowe taśmy, rozciągnięte wzdłuż długości półki w połowie wysokości książki. Takie rozwiązanie sprawdziło się podczas wstrząsów wtórnych, ale nie wyglądało zbyt estetycznie i utrudniało korzystanie czytelnikom. Lepszym wyjściem okazało się zastosowanie metalowych łączników zaprojektowanych przez Hinode i wprowadzonych początkowo testowo, które unosiły zewnętrzną krawędź półki o około 3 stopnie, co także zabezpieczało ją przed wysunięciem w wyniku pionowych wstrząsów. Książki przed wypadaniem chroni w pewnym stopniu także dosunięcie ich do tylnej krawędzi półki oraz niepozostawianie na półkach zbyt dużych pustych przestrzeni – można je wypełnić przekładkami, które należy przykleić. W przypadku regałów dwupoziomowych na ich drugim poziomie rozciągnięto metalową siatkę zabezpieczającą książki przed spadnięciem na niższy poziom³⁹.

Ogrom szkód uświadomił również bibliotekarzom m.in. wagę digitalizowania zbiorów, szczególnie tych cennych, potrzebę koncentracji na e-czasopismach, a przede wszystkim na zasadność przechowywania elektronicznych zasobów poza jednostką. Pojawiła się nawet sugestia stworzenia centralnej biblioteki cyfrowej. Miałaby ona zapewniać nieustanny dostęp do zasobów cyfrowych japońskich instytucji, dlatego też najlepiej, by jej serwery znajdowały się zagranicą⁴⁰.

Duży nacisk kładziono na odpowiednie przygotowanie na możliwy kataklizm, obejmujące kilka etapów, które dokładnie przedstawiła Michiko Kawanabe, kierownik Oddziału Konserwacji NDL⁴¹. Pierwszy z nich to sporządzenie oceny ryzyka i ustalenie środków zapobiegawczych. Jako że zagrożenia mogą się z czasem zmieniać, należy przynajmniej co roku przeprowadzać ich ponowną ocenę. Kolejny krok to sporządzenie planu przygotowawczego, zawierającego m.in. plan budynku z zaznaczonymi urządzeniami mogącymi spowodować szkody (takimi jak regały, okna czy rury), a także rozmieszczeniem zbiorów, szczególnie cennych, których ratowanie jest priorytetem. Z jego założeniami powinni zapoznać się wszyscy pracownicy. Wiąże się to z regularnym przeprowadzaniem szkoleń i próbnych alarmów, których wyniki posłużą do ewentualnej modyfikacji wdrażanych procedur. Ponadto należy wyznaczyć zespół kryzysowy, którego zadaniem będzie

39 Tamże.

40 M. Tanifuji, dz. cyt., s. 432.

41 M. Kawanabe, *Disaster preparedness for library materials*, [online] [Dostęp 09.02.2016] http://dl.ndl.go.jp/view/download/digidepo_3567786_po_NDL%20Newsletter184_841.pdf?contentNo=1&alternativeNo=

reagowanie na zaistniałą sytuację oraz kierowanie procesem odbudowy. Dodatkowo ważne jest nawiązanie współpracy z zewnętrznymi instytucjami, mogącymi udzielić ewentualnej pomocy.

Nie mniej ważną częścią procesu odbudowy było gromadzenie i zachowywanie wszelkich dokumentów związanych z kataklizmem: nie tylko jako swoistego „memento” dla przyszłych pokoleń, ale i źródła informacji, jak radzić sobie z podobnymi wydarzeniami w przyszłości. Tworzeniem takich kolekcji niedługo po 11 marca zajęło się wiele instytucji, w tym biblioteki prefekturalne w Iwate, Miyagi i Fukushima, które gromadziły różnorodne materiały: książki, czasopisma, ulotki, fotografie, nagrania, plakaty, broszury, a nawet odręczne notatki. Dodatkowo zarówno krajowe, jak i zagraniczne instytucje zajmowały się zachowywaniem źródeł internetowych, np. blogów⁴².

Specjalne projekty mające na celu ukazanie, jak zmienił się świat po 11 marca, uruchomiła natomiast Mediateka w Sendai. Ta mieszcząca się w budynku zaprojektowanym przez światowej sławy japońskiego architekta Toyo Ito instytucja, zlokalizowana w stolicy jednej z najbardziej zniszczonych prefektur, również nie uniknęła poważnych szkód, a powrót do pełnej operatywności zajął jej rok. Uruchomiony przez nią projekt „center for remembering 3.11”, nad którym współpracują ze sobą eksperci, mieszkańcy oraz pracownicy placówki, ma na celu rozpowszechnianie informacji oraz promocję procesów odbudowy z wykorzystaniem różnych mediów, a także przechowywanie powstałych materiałów w Earthquake Disaster Recovery Archive⁴³. Kolejna inicjatywa to tzw. „Thinking Table” – Mediateka udostępnia przestrzeń na spotkania, podczas których rozmawia się na tematy związane z niedawną katastrofą⁴⁴.

Konieczność zachowania nagrań i zapisów związanych z kataklizmem dostrzegali również rząd Japonii. W sierpniu 2011 r. w dokumencie *Basic Guidelines for Reconstruction in response to the Great East Japan Earthquake* wskazał na konieczność opracowania metody zbierania, utrwalania oraz udostępniania tych informacji wszystkim zainteresowanym. Realizacją tego zamierzenia zajęła się NDL, a cały projekt otrzymał nazwę „The Great East Japan Earthquake Archive Project HINAGIKU”⁴⁵. W efekcie powstał portal⁴⁶ umożliwiający zintegrowane przeszukiwanie zbiorów czy archiwów cyfrowych, posiadanych przez niemal 60 różnych instytucji, oficjalnie otwarty 7 marca 2013 r. i udostępniony w czterech wersjach językowych: angielskiej, chińskiej, japońskiej i koreańskiej. Rejestruje dokumenty podejmujące wszelkie tematy związane z niedawną katastrofą (proces odbudo-

42 *The Great East Japan Earthquake and Libraries*, dz. cyt., s. 342.

43 <http://recorder311-e.smt.jp/>, [Dostęp 06.04.2016].

44 <http://table.smt.jp/>, [Dostęp 06.04.2016].

45 Słowo HINAGIKU (ひなぎく) powstało od pierwszych liter frazy „Hybrid Infrastructure for National Archive of the Great East Japan Earthquake and Innovative Knowledge Utilization”. W języku japońskim oznacza „stokrotkę”, która symbolizuje przyszłość, nadzieję i empatię.

46 <http://kn.ndl.go.jp/node?language=en>, [Dostęp 06.04.2016].

wy, historia i kultura poszkodowanych rejonów przed kataklizmem, zarządzanie kryzysowe, zagrożenie nuklearne spowodowane przez trzęsienie, trzęsienia ziemi i tsunami zarejestrowane w przeszłości, krajowe i zagraniczne trendy w ekonomii, polityce czy społeczeństwie po kataklizmie) w wielu formatach wraz z podaniem ich lokalizacji, co jest szczególnie istotne w przypadku zapisów tylko bibliograficznych. Docelowo wszystkie materiały mają być zdigitalizowane w celu ich lepszego zachowania⁴⁷.

Proces rekonstrukcji Japonii po kataklizmie wciąż trwa. Większość japońskich bibliotek, poszkodowanych w wyniku wstrząsów lub zalania przez tsunami, już dawno powróciła do normalnego funkcjonowania. Nadal jednak kontynuuje się zbieranie i archiwizowanie materiałów związanych z kataklizmem, nadal odbywają się poświęcone temu zagadnieniu spotkania czy wystawy. Ważne jest, by z tego wydarzenia, które pochłonęło tyle ofiar, wyciągnąć jak najwięcej nauk, pozwalających lepiej zabezpieczyć się przed następnym. Jak pokazała kolejna seria silnych wstrząsów w prefekturze Kumamoto na wyspie Kiusiu, może to być bardzo niedaleka przyszłość.

Bibliografia

- The Great East Japan Earthquake and Libraries*, [online] [Dostęp 07.1.2016] http://dl.ndl.go.jp/view/download/digidepo_3487636_po_lis_rr_13-9.pdf?contentNo=11&alternativeNo=.
- Hinode Hiroshi, *The Great East Japan Earthquake – unofficial history of Tohoku University Library Engineering Library*, Tokyo 2015 [dokument elektroniczny].
- Kawanabe Michiko, *Disaster preparedness for library materials*, [online] [Dostęp 09.02.2016] http://dl.ndl.go.jp/view/download/digidepo_3567786_po_NDL%20Newsletter184_841.pdf?contentNo=1&alternativeNo=.
- Kawanabe Michiko, Murakami Naoko, *Toshokan no shiryō kyūsai katsudō ni tsuite*, [online] [Dostęp 25.11.2015] https://www.jstage.jst.go.jp/article/photogrst/75/1/75_51/_pdf.
- Kibe Toru, *Mass Treatment Recovery for Tsunami Damaged Document by Local People Assisted by Conservators*, s. 37–41, [online] [Dostęp 11.05.2016] <http://www.ifla.org/files/assets/pac/ipn/ipn-59-60.pdf>.
- Kobayashi Naoko, *Earthquake Preparedness for Libraries: Lessons of the Great East Japan Earthquake*, s. 32–36, [online] [Dostęp 11.05.2016] <http://www.ifla.org/files/assets/pac/ipn/ipn-59-60.pdf>.
- Kumagai Shinichiro, *Higashi nihon daishinsai kara no toshokan no fukkyū / fukkō shien. Miyagi-ken toshokan no yakuwari*, s. 802–805, [online] [Dostęp 06.11.2015] https://www.jstage.jst.go.jp/article/johokanri/54/12/54_12_797/_pdf.
- Miura Taro, *Libraries Situation after the Great East Japan Earthquake and Tsunami*, [online] [Dostęp 31.03.2016] <http://www.jla.or.jp/Portals/0/data/english/IFLARreport.pdf>.
- Nagasaki Rie, *National Diet Library's efforts to build the Great East Japan Earthquake Archive and its current status*, [online] [Dostęp 06.04.2016] <http://library.ifla.org/243/1/146-nagasaki-en.pdf>.

⁴⁷ R. Nagasaki, *National Diet Library's efforts to build the Great East Japan Earthquake Archive and its current status*, [online] [Dostęp 06.04.2016] <http://library.ifla.org/243/1/146-nagasaki-en.pdf>.

Okahashi Akiko, *Lessons learned: training programs for post disaster recovery from the Great East Japan Earthquake*, [online] [Dostęp 09.02.2016] [http://dl.ndl.go.jp/view/download/digidepo_3567789_po_NDL%20Newsletter184_844.pdf?contentNo=1&alternativeNo=.](http://dl.ndl.go.jp/view/download/digidepo_3567789_po_NDL%20Newsletter184_844.pdf?contentNo=1&alternativeNo=)

Japanese Libraries after the 2011 Tōhoku Earthquake and Tsunami – Reconstruction Process

SUMMARY

On March 11, 2011 Japan was struck by a powerful earthquake. Prefectures closest to the quake epicentre suffered the greatest deal of damage. Among afflicted institutions there were many libraries. After calming down the situation, reconstruction work began quite quickly. One of the most serious problems was the damage – to a varying extent – of libraries' collections. In consequence, practical trainings in books restoration and conservation as well as projects aimed to rescue particularly valuable collections were needed. Concurrently with repairing damages, there were attempts to provide users with an uninterrupted access to books. Due consideration was given to ways to minimize the number of damaged collections in the future. Furthermore, it was seen as necessary to preserve the materials related to the disaster as a reference point in case of similar events in the future.

Keywords: Japan, Great East Japan Earthquake, libraries – reconstruction process, library assistance